Iskrittura kienx qiegħed jikteb ħwejjeġ tiegħu, jew inkella kienx qiegħed isemmi xi dokumenti oħra li huwa ma għamilhomx tiegħu. Jekk fl-Iskrittura nsibu xi ittra li l-kittieb semma u nqeda biha, mingħajr ma għamel tajjeb għaliha f'xi ħaġa, dik l-ittra ma ssirx minnha, għax kienet imsemmija fl-Iskrittura, jekk l-Iskrittura ma tistqarrx li hi minna u tagħmilha tagħha. Għal hekk dik it-tismija tista' ma tkunx minnha.

Għandna wkoll noqogħdu għajnejna miftuħa għall-fehma tal-kittieb. Jekk il-kittieb ma kellux fehma li jikteb storja li ġrat, imma li jikteb storja li qala' minn rasu, sabiex jagħti xi tagħlim meħtieġ; ma tkunx ħaġa sewwa li aħna nistennew li dik l-istorja tkun minnha. Min jikteb rumanż, ma jkollux f'moħħu li kiteb storja. Għal hekk, jekk aħna nistgħu nippruvaw li l-Iskrittura f'dak il-post ma fihiex storja, imma tixbiħa, ma jkun ebda tfixkil li f'dak il-post ngħidu li dik l-istorja ma hix minnha, imma tixbiħa.

Dawn il-qisien u oħrajn bħalhom jistgħu jkunu ta' għajnuna kbira, kif id-daqqa, sabiex inħollu kull tfixkil li jista' jinsab bejn l-Iskrittura u l-Istorja.

* * *

Hekk, mela, f'din is-sensiela ta' sitt artikli, rajna kif saret il-Bibbja, kif inġabru flimkien il-Kotba tal-Għaqda l-Qadima u tal-Għaqda l-Ġdida, kif wasal f'idejna t-test tal-Iskrittura, li huwa m'hux biss sostanzjalment, imma f'ħafna rqaqat tiegħu, dak li ħareġ minn idejn il-Profeti u l-Appostli; rajna għaliex il-Kotba Mqaddsa huma milhumin minn Alla, u għal hekk għaliex għandhom ikunu minnhom. Issa din is-sensiela b'dan l-aħħar artiklu hija magħluqa. Nittamaw li 'l quddiem nerġgħu niktbu fuq xi ħaġa oħra.

P. Serafin M. Zarb O.P.

IL-BAĦAR TA' TABARIJA

Dan il-magħqad ta' ilma, fil-Palestina, jgħidulu **baħar;** imma li kieku kien fl-Ewropa, kienu jgħidulu **għadira.** Għax qiegħed f'nofs l-art, u ma jinfed għal imkien. Imma għad li hu għadira, aħna, hawn, sa ngħidulu baħar, bħal ma jgħidulu n-nies ta' dik l-art.

Bħal ma jingħad li Malta għandha għamla ta' ħuta, b'denbha l-Aħrax tal-Mellieħa u ħalqha Bir-Żebbuġa u Marsa-Xrokk, hekk ukoll il-Baħar ta' Tabarija għandu għamla ta' pala tal-bajtar, dejqa min-naħa t'isfel u wiesgħa min-naħa ta' fuq. It-tul ta' dal-baħar hu erbatax-il mil u l-wisa' tiegħu, sitta. Il-firxa tiegħu, jew "area", hija ta' mija u tnax-il mil. Jiġifieri fih erbatax-il mil imrebba' (jew "kwadru") aktar minn Malta, għax Malta fiha firxa ta' xi ħaġa fuq il-ħamsa u disgħin mil.

Il-Baħar ta' Tabarija qiegħed ġewwa ħofra, imdawwar bl-iġbla. In-naħa tax-Xerq, jew tlugħ ix-xemx, kollu rdumijiet, mill-iġbla għal ġewwa l-baħar, għal hekk dik in-naħa ma hemmx irħula. In-naħa tal-Għarb, jew inżul ix-xemx hemm l-iġbla wkoll, imma fuq xifer il-baħar hemm setaħ ta' art, twil u wati li fuqu mibnija belt kbira ġmielha, jgħidulha Tabarija (li minnha l-baħar ħa l-isem) u ħafna rħula żgħar. In-naħa ta' fuq, fix-Xmiel jew Nord hemm żewġ wetgħat li fihom raba sabiħ, ħaxix u siġar u ilma ġieri. Waħda, fl-antik kienu jgħidulha Ġenna-Sar (il-ġenna jew ġnien tas-sid) u issa jgħidulha Għowejr, u l-oħra jgħidulha l-Batħa (il-bitħa). Hemm wetgħa oħra

żgħira n-naħa t'isfel tal-baħar, fejn ix-xmara tal-Ġordan toħroġ mill-għadira. Din jgħidulha s-Semaħ.

Dan il-baħar timlieh bl-ilma u żommu dejjem mimli x-xmara tal-Ġordan, li min-naħa l-waħda tidħol fih u minnaħa l-oħra toħroġ minnu. L-ilma tiegħu huwa ilma ħelu. Tajjeb għattisqija u tajjeb għax-xorb ukoll imma ftit imdardar bit-trab. Fih jitrabba ħut ta' kemm-il xorta u s-sajjieda jaqbdu minnu bix-xbiek, minn fuq ix-xtut u minn fuq id-dgħajjes, u jbiegħuh għal ikel. Dari, fi żmien Ġesù, kienu jmellħuh ukoll, imma l-lum ma nafx għadhomx.

u fiha ma għandhomx jgħammru nies. Imma wara żmien qagħdu għaliha u marru joqogħdu hemm. Qabel il-gwerra li għaddiet kien fiha nies 7,500, li ħamest-elef (5,000) minnhom kienu Lhud. Issa fiha 10,000 ruħ, tista' tgħid kollha Lhud, għax ma hemmx għajr għadd żgħir ħafna t'Insara. Ġewwa Tabarija hemm knisja qadima, għamla ta' dgħajsa. Kienu bnewha s-Salibin u wara ħaduha l-Misilmin u għamluha tagħhom. Wara kisbuha l-Franġiskani u għamluha knisja mill-ġdid.

Meta toħroġ minn Tabarija u tibqa' tiela' 'l fuq, issib raħal żgħir jgħidulu

Dgħajjes u sajjieda fuq il-Baħar ta' Tabarija.

Il-belt il-kbira, Tabarija, kien bnieha Erodi Antipa, dak li qata' ras San Ġwann. Bnieha fis-sena 21 A.D., jiġifieri meta kien fl-aqwa ta' żogħżitu sidna Ġesù Kristu. Semmieha "Tiberia", għall-Imperatur ta' Ruma Tiberju, biex iżiegħel bih, għax kien irid minnu. Fejn bena lilha, qabel, kien hemm raħal żgħir jismu Raqqa. Għallewwel il-Lhud ma riedux imorru jgħammru fiha, għax huma u jsejsuha nqalgħu raxxa oqbra, u l-Liġi tal-Lhud tgħid li art bl-oqbra hija art imniġġsa,

l-Meġdel. Raħal tal-isem, għax ma fih ħlief x'erba griebeġ u x'erba' siġriet tal-palm. Hemm jgħidu li kien il-pajjiż ta' Marija l-Madalena (jew Magdalena) dik il-mara l-midinba, li tissemma fl-Evanġelju. Jien, ngħid għalija, din ma nemminhiex. Aktar nemmen li l-laqam tas-sew ta' dik il-mara kien Marija l-"Midliela", jiġifieri: Marija "ta' xagħrha twil". Għax "dliel", jew "dalal", xagħar twil ifisser. Għal hekk dil-mara, kif miktub fl-Evanġelju (Luqa VII, 36-48) wara li ħaslet riġlejn

Ġesù bi dmugħ għajnejha mesħithomlu b'xagħrha. U t-tradizzjoni ta' dan għadha miexja, għal hekk fix-xbieħat, lil Marija l-Midliela narawha b'rasha taħt riġlejn Ġesù msallab, b'xagħrha twil-twil, mixħut wara daharha.

'Il fuq aktar hemm biċċa mill-wetgħa tal-Ghowejr, kollha siġar u ħaxix, jgħidulha t-Tabga. Dan l-isem huwa t-taħsira ta' kelmtejn Griegi: "Heptapegon", isem maqlub mil-Lhudi, li kienu jgħidulha Bir-Sebgħa, jiġifieri s-"seba bjar". Wara t-Tabga jiġi Kafar-Naħum, li issa ħerba waħda, u li s-

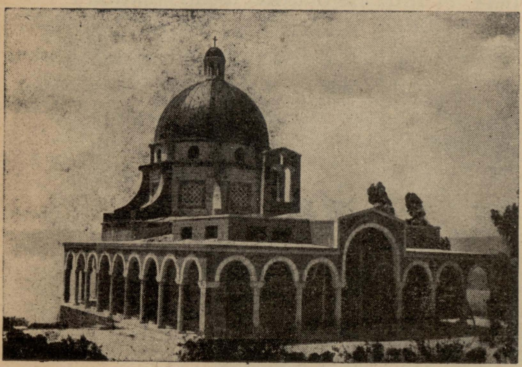

Il-knisja tal-Bejatitudni qrib il-Baħar ta' Tabarija.

sinagoga tiegħu ktibna fuqha fil-ħarġa ta' qabel din (Ott-Diċ., 1958) u għal hekk ma noqogħdux insemmuha l-lum ukoll.

Ftit aktar 'il hemm, tinsab ħerba ta' raħal ieħor jgħidulu Kerża. Dak kien ir-raħal ta' Korżajn, li seħtu Ġesù ma' Kafar-Naħum u Bet-Sajda (ara san Mattew k. XI v. 21). F'Kerża wkoll għadha udher sewwa l-ħerba tas-sinagoga li fiha kien imur jgħallem Ġesù nhar ta' Sibt.

Wara Kafar-Naħum, bejn Kerża u t-Tabga, hemm għolja, 495 pied ogħla minn wiċċ l-għadira, li jgħidulha tal-Bejatitudni. Dari kienu jaħsbu li hemm fuq Ġesù għamel it-Taħdita l-Kbira, l-"official speech" tiegħu bħala Messija, kif imsemmi fl-Evanġelju ta' San Mattew kk. V, VI, u VII. Hemm fuq it-Taljani bnew knisja sabiħa bi tmien imniekeb, tifkira tat-Tmien Bejatitudni, u Lukanda ħelwa zokkor, fejn min ikun irid, jista' jgħaddi x'erbat ijiem. Imma l-imkien sew fejn Ġesù tħaddet it-Taħdita l-Kbira, sabuh ftit ilu l-Franġiskani, m'hux fuq "il-għolja", imma fuq "id-djul" tal-għolja. Hemm fil-kitbiet tal-Insara l-qodma jissemma li kien hemm knisja u l-Franġiskani, fis-sena 1935 sabu s-sisien tagħha, u xtraw l-art ta' ma' dwarha u reġgħu bnewha. Għad hemm saħansitra l-blata ċatta li fuqha Ġesù Hu u jitkellem qagħad bil-qegħda! K'il-Bambin irid, 'il quddiem inġibu r-ritratt tagħha f'dan il-Qari, ħalli tarawh intom ukoll.

F'dil-kitba ma semmejniex lil Bet-Sajda. Ma semmenihiex, għax dil-belt żgħira jew raħal, ma nafux sewwa fejn kien, ara kemm inqered għal kollox. Hemm min igħid li kien bejn il-Megdel u t-Tabga, fejn issa jgħidulu Ħan-Minja u hemm min igħid li kien fuq ħalq ix-xmara tal-Ġordan, fejn tidħol f'Baħar Tabarija. Xi darba niktbu xi ħaġa fuq dan.

Fuq il-Baħar ta' Tabarija jkun hemm ħafna dgħajjes, kbar, donnhom id-dgħajjes t'Għawdex, jimxu bl-imqadef u bil-qlugħ. Imma dawna jkunu maħmuġin u bla miżbugħa. San Pietru kellu dgħajsa bħal dawn, u ma kienx għajr iġorr lil Ġesù u lill-sħabu l-Appostli fiha, min-naħa għall-oħra tal-Baħar. U darba Ġesù għamel taħdita sabiħa minn fuqha, lil ġemgħa ta' nies li qagħdu bil-qegħda fuq ix-xatt. Fuq dik id-dgħajsa wkoll kienu l-Appostli bil-lejl meta Ġesù mar laħaqhom

miexi fuq l-ilma, f'Baħar Tabarija, dan li qegħdin insemmu hawnhekk.

Hekk, mela, dorna dawra ħafifa, bilgħaġla u bil-ħsieb, mal-Baħar ta' Tabarija, u rajna ftit kif inhu u kemm hu kbir. Hemm wisq aktar x'wieħed igiħd fuq dan il-Baħar, u fuq il-belt li tatu isimha, u fuq ir-rħula u l-iġbla ta' ma' dwaru. Dan k'Alla jrid nagħmluh 'il quddiem.

BEN-JEĦUŻA

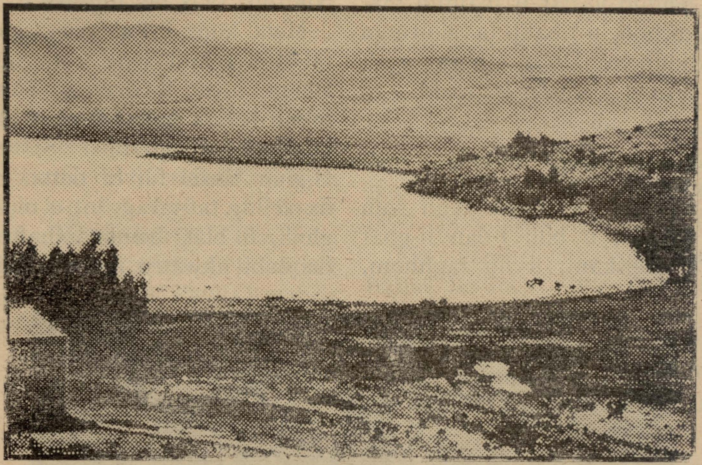

Dahla fil-Bahar ta' Tabarija, li aktarx fiha Sidna Ġesù Kristu qagħad jgħallem bit-tixbihat, minn fuq id-dgħajsa ta' San Pietru, lin-nies li kienu bil-qegħda fix-xatt.

IL-MADONNA TAL-ĦALIB

Ġewwa Betlehem, xi tlitt mitt pass bgħid mill-Bażilka tal-Milied, hemm knisja żgħira taħt l-art, jew aħjar, hemm għar żgħir magħmul knisja, donnu l-għar tal-Mensija ta' Malta, li l-Għarab jgħidulu "Magħaret Sitti Mirjam", u l-Ewropin jgħidulu l-"Knisja tal-Madonna tal-Ħalib". Mill-qedem in-nies ta' Betlehem jgħidu li ġewwa dak l-għar, San Ġużepp ħeba lil Madonna u lil Ġesù Bambin, malli l-Anġlu ħabbru li Erodi kien se jiġbor is-subien iż-żgħar ta' Betlehem, biex jidbaħhom.

Il-blat li minnu magħmul il-għar, (jiġifieri l-ħitan u s-saqaf) hu abjad u artab li taqtgħu malajr, donnu ġibs. Fuq hekk ukoll, in-nies ta' Betlehem jgħidu ħaġa: jgħidu li l-Madonna kif kienet moħbija f'dak il-għar bil-lejl, tistenna lil san Ġużepp jiġi bil-ħmara ħalli jħarrabha lejn il-Masar, u kienet qegħda tradda lil Bambin, mimdud fi ħdanha, san Ġużepp ġie, ittawwal minn bieb il-għar u qalilha: "Mirjam, għaġġel! Ejja ħalli nitilqu!" Hija qamet bil-għaġla, u kif il-Bambin telaq minn xuftejh sidirha, ftit mill-ħalib verġni waqa' fl-art. U b'hekk il-blat tal-għar sar kollu artab u abjad, qisu ħalib magħqud.

Jekk din hix ġrajja minnha, jew xi qlajja tan-nies ta' Betlehem, għax deħritilhom ħaġa tal-għaġeb il-bjuda u r-rtuba tal-blat tal-għar, ħadd ma jaf sewwa. Imma hi ħaġa minnha li ħadd ma jista' jiċħadha, li n-nisa ta' Betle-